

Conceptual History of Revolution: From Aristotle to Political Modernity

Mahdi Panjalipour Kakeroudi*

Reza Najafzadeh**

Abstract

In this article, we explore the historical development of the concept of revolution in the Western context by using Reinhart Koselleck's framework from the history of concepts. We aim to explain the complex historical moments by elaborating on the historical conditions. Revolution, as one of the basic concepts in the framework of history, represents the movement of history, similar to other basic concepts. We focus on demonstrating the multifaceted nature of revolution and uncovering how different historical moments influenced its semantic formulation. We argue that before the modern era, the concept of revolution was often used in a non-political sense, referring to eras and cycles of change. However, by the mid-16th century, the concept began to acquire a political meaning, signifying a return to the past or a reinterpretation of history. From the mid-18th century onwards, the concept of revolution has been associated with a linear, forward-looking perspective. In this article, we delve into the historical trajectory underlying this concept and examine the various moments of transformation that are embedded within the concept of revolution. These transformative moments can be revisited and reinterpreted based on the prevailing conditions.

Keywords: Conceptual History, Revolution, Circular Motion, Metabole, Political Modernity.

* M.A. in Political Science, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran (Corresponding Author),

m.panjalipour98@gmail.com

** Associate Professor, Department of Political Thought and Science, Faculty of Economics and Political

Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran, reza.najafzadeh@gmail.com

Date received: 25/04/2024, Date of acceptance: 13/07/2024

Introduction

In 1842, Hero pointed out that the term "revolution" actually refers to a return and a periodic movement back to the point of origin. The word "revolution" is derived from the Latin "revolutio," meaning change and displacement of an object, as well as a movement that returns to its origin. Originally used to describe the regular and periodic movement of celestial bodies, the term maintained this meaning in scientific usage. This refers to the predictable and regular movement of the stars, which is beyond human control and therefore seems inevitable. It is worth noting that, although the concept of revolution can encompass rebellion and upheaval, its literal meaning is that of a repeated, periodic movement (Therborn, 2008: xiv), as Therborn observes.

Most scholars argue that the modern understanding of revolution, particularly in its function and political significance, emerged during the modern era. In the pre-modern world, the political understanding of revolution, as we know it today, did not exist. This article aims to explore the historical development of the concept of "revolution" from ancient Greece to political modernity and the transformations it has undergone. By doing so, we can better understand the various possibilities inherent in this concept.

Materials and Methods

For our research, we used the library method to explore the historical context of the revolution by analyzing various texts and works. In this endeavor, Reinhart Koselleck's methodological framework, as mentioned by Glock & Kalhat in 2018, proved to be quite valuable for us. Conceptual history is an approach that involves analyzing language to study social conditions and relations, to understand history through concepts and examine their development and influence on the future. Concepts are like seeds planted in the past, growing and shaping the future. Koselleck's discussions emphasize the importance of fundamental concepts, not as mere records of the world, but as creators and shapers of the world.

Conclusion

The concept of revolution has evolved significantly over time. Initially, it was rooted in a cosmological and biological context and held theological implications. Terms like rebellion, defiance, and revolt were deeply connected to theological implications, especially during the publication of Copernicus's book when the word "revolution" was in conversation with the church.

3 Abstract

The concept of revolution originally had a cyclical meaning, but gradually took on political implications and became intertwined with social and political realities in the 18th century, as proposed by Koselleck. The French Revolution is often seen as the onset of the modern era due to the transformation of the concept of revolution.

According to Koselleck, the modern concept of revolution has two key features: first, it represents a single break or interruption towards an unknown future, rather than a cycle or era. Second, it has a "metahistorical" status, transcending its natural meanings and referring not only to specific events in time, but also to the shape of time itself—an asymmetrical line of progress with an unknown future. The concept of revolution serves as a principle that regulates knowledge and is shaped by different power structures. It is significant in defining new problematic

Bibliography

- Arendt, Hannah, 1397, on the Revolution, translated by Ezat-ullah Fouladvand, Kharazmi publisher[in Persian]
- Hoseini Beheshti, Seyed Muhammadreza, 1379, Francis Bacon and the Crisis of Nature, Faslname Falsafi, 158-170[in Persian]
- Najafi, Saleh, 1397, A flame of hope for everyone's well-being, published on Etemad site[in Persian]
- Kasraee, Muhammadsalar, 1389, Revolution: Conceptual changes of a word, Encyclopaedia of Social Sciences, Volume 1, Number 3, Spring[in Persian]
- Koselleck, Reinhardt, 1401, Conceptual History: New Foundations of the Theory of History, translated by Isa Abdi, Farhameh Publishing House[in Persian]
- Koselleck, Reinhardt, 1401, an introduction to basic historical concepts: the history of the evolution of the concept of crisis, translated by Behnam Joudi, Gam-e-Nu[in Persian]
- Mason, David, 1400, A Brief History of Modern Europe: Freedom, Equality, and Solidarity, translated by Alireza Asgari and Omid Yaqoubzadeh, Negarestan-e-Andisheh.[in Persian]
- Nikfar, Mohammad Reza (2008), History of Concepts, Zamaheh Radio website, retrievable at <http://zamaaneh.com/pictures-new/Begriffsgeschichte.pdf>[in Persian]
- Hobsbawm, Eric, 1376 and new edition 1401, Age of Revolution, translated by Ali Akbar Mahdian, Akhtaran Publishing House[in Persian]
- Holmes, Oliver, 2018, the concept of revolution and the modern, translated by Saleh Najafi, published in Sharq and Tez 11th sites.[in Persian]
- Berger, S. (2022). History and Identity. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boym, S. (1991). Death in Quotation Marks: Cultural Myths of the Modern Poet. London: Harvard University Press.
- Calvin, J, Institutes of the Christian Religion (1536), trans. F.L.Battles,ed.J.T.McNeill (WestminsterPr.,Philadelphia,1960)

- Farr, J. (1982). Historical Concepts in Political Science: The Case of "Revolution." *American Journal of Political Science*, 26(4), 688–708. <https://doi.org/10.2307/2110968>
- Foucault M, 2003 "Society Must Be Defended ": Lectures at the Collège de France 1975–1976, trans. David Macey. New York: Picador.
- Foucault M, 2003 "Society Must Be Defended ": Lectures at the Collège de France 1975–1976, trans. David Macey. New York: Picador.
- Foucault M. (1994). *Dits et écrits : 1954-1988*. Gallimard.
- Foucault, Michel, *Politics, Philosophy, Culture: Interview and Other Writings, 1977–1984*, ed. Lawrence D. Kritzman. New York: Routledge, 1988.
- Glock, H., Kalhat, J.(2018). Linguistic turn. In *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Taylor and Francis. Retrieved 21 Mar. 2024, from <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/linguistic-turn/v-1>. doi:10.4324/0123456789-DD3600-1
- G.W.F. Hegel, *The Philosophy of History With Prefaces by Charles Hegel and the Translator, J. Sibree*, 2001
- Grienwank, Karl, *Der Neutzeitliche Revolutionsbegriff* (weimar: 1955), Pp.171-182. Translated by Heinz Lubasz with permission of the publisher. Reprinted with permission of the Macmillan Company, New York, from *Revolutions in Modern European History*, Henz Lubasz(ed.)1966 by Heinz Lubasz. Pp.55-61
- Goodwin, J. (1997). State-Centered Approaches to Social Revolutions: Strengths and Limitations of a Theoretical Tradition. In J. Foran (Ed.), *Theorizing Revolutions* (pp. 9-35). London and New York: Routledge.
- Goodwin, Jeff. 1997. "The Libidinal Constitution of a High-Risk Social Movement: Affectual Ties and Solidarity in the Huk Rebellion, 1946 to 1954." *American Sociological Review* 62(1):53–69.
- Göran, Therborn. (2008). Roads to Modernity: Revolutionary and Other. In J. Foran, D. Lane, & A. Zivkovic (Eds.), *Revolution in the Making of the Modern World* (pp. xiv-xvii). New York: Routledge.
- Howell, P. A, (1985), *The Greek Experience and Aristotle's Analysis of Revolution in Revolution :A History of the Idea*, Edited By David Close, Carl Bridge, Routledge
- Kasprowicz, Karol, (2020), Reflections on Historiography and Theory of Revolution, *res historica* 50, 2020 , Doi:10.17951/rh.2020.50.417-460
- Koselleck, R. (2002). *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*. Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503619104>
- KEVIN SHARPE, *Rebranding Rule: The Restoration and Revolution Monarchy, 1660-1714*, Yale University Press, 2013
- Koopman, Colin, 2011, Rorty's Linguistic Turn: Why (More Than) Language Matters to Philosophy, *Contemporary Pragmatism*, Vol. 8, No. 1 (June 2011), 61–84
- Koselleck, R. (2002). *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*. Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503619104>

5 Abstract

- Koselleck, Reinhart. 1985. "Historical Criteria of the Modern Concept of Revolution." In *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, 39–54. Cambridge, MA: MIT Press.
- KOSELLECK, R., & Tribe, K. (2004). *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Columbia University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7312/kose12770>
- Hatto, A. (1949). "Revolution": An Enquiry Into the Usefulness of an Historical Term. *Mind*, 58(232), 495–517. <http://www.jstor.org/stable/2250878>
- PLATO, *Timaeus and Critias* (Oxford World's Classics), Translated by ROBIN WATERFIELD With an Introduction and Notes by ANDREW GREGORY, Oxford, 2008
- Quentin Skinner, 'Meaning and understanding in the history of ideas', *History and Theory*, 8 (1969), 3–53
- Rorty, Richard (1971), *The Linguistic Turn*, Chicago, University of Chicago Press. And see [Richard Rorty](#) (ed.), 1967. *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Wittgenstein, Ludwig (1961), *Tractatus Logico-Philosophicus*, trans. D. F. Pears & B. E. Mc Guinness, London, Routledge.

تاریخ تحول مفهومی «انقلاب»: از ارسطو تا مدرنیته سیاسی^۱

مهدی پنجعلی پور کاکرودی*

رضا نجفزاده**

چکیده

در این مقاله کوشیده شد تا با نظر به چارچوب مفهومی راینهارت کوزلک از تاریخ مفاهیم به بررسی تاریخ تطور مفهومی انقلاب در غرب پردازیم و لحظات بغرنج تاریخی آن را با تبیین شرایط تاریخی ایضاح نماییم. انقلاب از جمله مفاهیم بنیادین در چارچوب تاریخ مفهومی است که چونان دیگر مفاهیم بنیادین نمایانگر حرکت تاریخ است. در این مقاله کوشیدیم تا چهره ژانوسی انقلاب را نشان دهیم و تبیین نماییم که چگونه لحظه‌های مختلف تاریخی در صورت‌بندی معنایی انقلاب موثر افتاده است. ما معتقدیم که مفهوم انقلاب در پیش از دوران جدید، در معنایی غیرسیاسی، ناظر بر دوران و چرخش غالباً استفاده می‌شد و در مواردی می‌توان به نیمه قرن ۱۶ اشاره کرد که این مفهوم دلالت سیاسی می‌یابد؛ در این اشاره مراد از انقلاب را نوعی بازگشت به گذشته یا بازتفسیر گذشته می‌توان خواند. از حدود نیمه قرن هجدهم است که مفهوم انقلاب با نگاهی خطی و رو به جلو استفاده می‌شود. در این مقاله به سیر تاریخی انبان‌شده در پس‌پشت این مفهوم اشاره کرده‌ایم و نیز، به ردپای لحظات مختلف دگرگونی که در مفهوم انقلاب خود را مستتر ساخته‌اند و بر حسب شرایط دائمی امکان احضار و فراخواندن از نو را دارند، پرداخته‌ایم.

کلیدواژه‌ها: تاریخ مفاهیم، انقلاب، حرکت دورانی، متابوله، مدرنیته سیاسی.

* کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول)، m.panjalipour98@gmail.com

** دانشیار گروه اندیشه و علوم سیاسی، دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، reza.najafzadeh@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۲۳

۱. مقدمه

تاریخ هر مفهوم تاریخ انباشت امکان‌های متکثری است که در هر لحظه از تاریخ بشر سر برمی‌آورد و به سوی آینده دست دراز می‌کند؛ از جمله جدل‌انگیزترین این مفاهیم، مفهوم «انقلاب» است. انقلاب در ساحتی مفهومی طی تاریخ چونان قبض و بسط یافته است که دائم ساحت جدیدی از حیات بشری را در نور دیده و خود را با رویدادهای متعددی پیوند می‌دهد. به تعبیری خود این مفهوم آنچنان خصلت «انقلابی‌ای» دارد که خود را ققنوس وار می‌سوزاند و هربار از خاکستر پیشین سر بر می‌آورد و از نو صورت‌بندی می‌یابد.

هیچ بحثی در باب انقلاب‌گزیری از بررسی تطور مفهومی انقلاب نمی‌تواند داشته باشد. چرا که این مفهوم چونان بسیاری مفاهیم دیگر در بستر زمان و در پیوند با نظریه‌پردازان و رفتار انقلابیون دارای دلالت‌های متعددی شده است. انقلاب دست‌کم از این جهت که اساسا مفهومی جدلی میان این دو گروه است، به طور موسعی مورد بحث قرار گرفته شده است. فراچنگ آوردن جامع این معانی [گوناگون انقلاب] مستلزم دستیابی به تاریخ مفهوم «انقلاب» است (Farr, 1982: 688).

هرو در ۱۸۴۲ چیزی را تذکر می‌دهد که فراموش کرده بودیم و آن اینکه بیان ما از انقلاب خود در واقع به بازگشتن و حرکتی دورانی به سوی نقطه عزیمت اشاره دارد. لفظ «revolution» به معنی «انقلاب» برگرفته از «revolutio»^۲ لاتینی به معنای تغییر و جابجاشدن یک شیء و حرکتی که به مبداء خود بازمی‌گردد، ایفاد می‌شود. این واژه اصلا در باب اجرام سماوی به کار بسته می‌شد^۳ و در کاربست علمی مراد اصلی لاتینی خود را که دلالت بر حرکت دورانی منظم و قانونمند ستارگان بود نگه داشت. بدان جهت که دانسته شده بود که حرکت ستارگان از دایره اختیار آدمی خارج است، [اساسا هر پدیده‌ای که در پیوند با این مفهوم درک می‌شد نیز] ایستادگی ناپذیر به نظر می‌رسید. اشاره به این امر وقتی اهمیت بیشتری می‌یابد که توجه داشته باشیم همانطور که ثرورن می‌گوید انقلاب مشخصا معنای لفظی آن حرکت مکرر [دورانی] است؛ ولی می‌تواند متضمن معنای شورش و اغتشاش در خود نیز باشد (Therborn, 2008: xiv).

بیشتر نظریه‌پردازان بر این عقیده‌اند که مفهوم انقلاب در کارکرد و معنایی سیاسی زاده عصر مدرن است؛ و در جهان پیشامدرن اساسا آن درک سیاسی از انقلاب که ما امروزه داریم، وجود نداشته است. مسیله ما در این مقاله عبارت است از این امر که مفهوم «انقلاب» چه سرگذشتی را از یونان تا مدرنیته سیاسی تجربه کرده است و نیز دستخوش چه چرخش‌های معنایی و

تحولات و تکوناتی گشته است. این امر به ما این توانش را می‌دهد تا دریابیم که چه امکان‌هایی در این مفهوم ورنم نهاده شده است.

۲. چهارچوب مفهومی و روش‌شناسی

«تاریخ مفهومی» یا «تاریخ مفاهیم» برگردان کلمه Begriffsgeschichte است که در ترجمه انگلیسی به Conceptual history و یا History of concept برگردانده شده است. این مفهوم توسط هگل در فلسفه تاریخ‌اش وضع یافته است. هگل در فلسفه تاریخ، تاریخ مفاهیم را شکلی از تاریخ تامل‌ورز می‌داند (نیکفر، ۱۴: ۱۳۸۸; Koselleck, 2002; 21). در فلسفه تاریخ، هگل تاریخ تامل‌ورز (Reflective) را به چهار قسم احصاء می‌کند.^۴ در قسم سوم تقریباً چنین اشاره می‌کند که این خود تاریخ نیست که در اینجا طرح می‌شود بلکه شاید باید آن را تاریخ تاریخ در نظر گرفت؛ نقد روایت‌های تاریخی و غور و تدقیق در حقیقت و اعتبار آنها (Hegel: 2001, 20). نکته‌ای که در اینجا بیشتر اهمیت دارد، آن چیزی است که هگل از آن با عنوان چیزی را برکشیدن یا به زور ستاندن (extort) از آن چه که ثبت و ضبط شده است، ولی به مثابه مسائل دارای اهمیت طرح نشده است، می‌خواند.

تاریخ مفهومی در اواخر دهه پنجاه و ابتدای دهه شصت در آلمان غربی طرح یافت و در نگاهی کلی در مقام بخشی از چرخش زبانی‌ای بود که با احتیاطی خاص، تفسیر و کاریست می‌یافت (See Rorty, 1971, Skinner, 1969). این نکته از آن جهت دارای اهمیت است که معناشناسی تاریخی، تحلیل گفتمان، زمینه‌گرایی و امثالهم با وجود موضوع مورد مطالعه و فلسفه‌های زبانی متفاوت و اهداف و فرضیه‌های ارزشی متمایزشان همه به همراه تاریخ مفهومی به کار می‌روند. چرخش زبانی از جمله تحولات مهم در نسبت میان فلسفه و زبان در قرن بیستم بود. در مرکز این تغییر چشم‌گیر در خودانگاره‌های نظری و عملی فلسفه، انحرافی کلی بود از برخی مقولات مهمی که در فلسفه قرن هفدهم صورت‌بندی شده بود (مثل ذهن، ایده و تجربه) به نفع مجموعه‌ای اساساً متفاوت که موضوعاتی را (همچون واژه، جمله و معانی) سویه مذاقه قرار می‌داد که وجه ممیزه فلسفه قرن بیستم بودند (Koopman, 2011: 61).

زبان در اواخر قرن نوزدهم و قرن بیستم اهمیت دوچندانی نزد فیلسوفان خاصه شاخه تحلیلی می‌یابد. تا جایی پیش می‌رود که ویتگنشتان (۱۹۶۱) در تراکتاتوس معتقد است که «مرزهای جهان ما مرزهای زبان ماست». مباحث ویتگنشتاین در آثار متقدم از جمله‌ای بود که در تکوین مقوله چرخش زبانی موثر افتاد. چرخش زبانی به منزله آن است که نگرش

ابزارانگارانه در نسبت با زبان به نگرشی هستی‌شناسانه به زبان تغییر یافته است. زبان با چرخش زبانی دیگر ابزار بیان اندیشه نیست بلکه خود اندیشه است. چرخش زبانی با تراکتاتوس (۱۹۲۱) آغاز یافت. در دهه‌های ۱۹۲۰ و اوایل دهه ۱۹۳۰، پوزیتیویست‌های منطقی با رد کامل متافیزیک، این چرخش را عمیق‌تر و بحرانی‌تر ساختند. چرخش زبانی در جهاتی متفاوت توسط ویتگنشتاین متاخر و فیسوفان زبان متعارف (ordinary language philosophers) پس از وی بسط یافت. در سال‌های اخیر، تحلیل مفهومی و در نتیجه نوعی از فلسفه زبانی بازسازی شده است. اصطلاح «چرخش زبانی» توسط گوستاو برگمان، یکی از اعضای سابق حلقه وین ابداع شد، و بعدتر توسط ریچارد رورتی (۱۹۷۱) به عنوان نامی برای گزینشی از مقالات تاثیرگذار درباره «جدیدترین انقلاب فلسفی» استفاده شد (Glock & Kalhat, 2018).

تاریخ مفهومی رویکردی به مطالعه تاریخ است که از تحلیل زبان به نیت مطالعه اوضاع اجتماعی و روابط اجتماعی تا اکنون بهره می‌برد و به بیانی مقصود تاریخ مفهومی، فهم تاریخ از طریق مفاهیم، فهم مفاهیم و کیفیت تکوین و تحول آنها در میدان‌های معنایی‌شان برای ورود و نفوذ در آینده است. مفاهیم چونان گلی رونده پیچک‌وار ریشه در گذشته دارند و سوی آینده میل می‌کنند و دست می‌اندازند. این چیزی است که در بحث‌های کوزلک می‌توان یافت. به همین اعتبار باید گفت که «تاریخ مفاهیم» بر مفاهیم بنیادین استوار و متمرکز است. آنان مفاهیمی نیستند که چیزی یا جریانی را در جهان ثبت کنند، بلکه خود ایجادگر چیزها و ساختارهایند، در پی تاسیس‌اند و به راه اندازنده جریان‌هایند؛ آنان جهان سازند (نیکفر، ۱۳۸۸:۲۲). با همه این گفته‌ها، اگر در جایی از عبارت «مفاهیم بنیادین»، خاصه در این مقاله، استفاده می‌شود، منظور آن دسته از مفاهیم تعیین‌کننده‌ای هستند که بایستی از حیث تاریخی مورد مطالعه قرار بگیرند. مفاهیم بنیادین را می‌توان «همچون اجزا و مولفه‌های سازنده نوعی پژوهش در نظر گرفت که در آنها، زبان سیاسی و اجتماعی، به ویژه ترمینولوژی تخصصی این حوزه‌ها، همچون عوامل علی و شاخص‌های تغییر تاریخی به شما آورده می‌شوند» (کوزلک، ۱۴۰۱:۵۷).

در این روش دایما «به بازبایی و انتقال مضمون ناپدیدشده واژه‌ها به زبان امروزی اشاره می‌شود» (کوزلک، ۱۴۰۱:۷۵). کوزلک خود اشاره می‌کند که یافتن معانی گذشته در چرایی معنای امروزی یک مفهوم تعیین‌کننده است؛ چنین فرایندی در روش تاریخ مفهوم، نقش مرکزی دارد. به زعم کوزلک، فرضی نظری در پس روش تاریخ مفاهیم وجود دارد و آن هم

تاریخ تحول مفهومی «انقلاب»... (مهدی پنجعلی پور کاکرودی و رضا نجف‌زاده) ۱۱

صرفاً این نیست که تاریخ در مفاهیمی به خصوص تجلی می‌یابد؛ بلکه آن رویدادها صرفاً زمانی که مفهومی شدن را طی کرده باشند، بدل به تاریخ می‌شوند (کوزلک، ۱۴۰۱: ۸۱).

۳. مرور ادبیات پژوهش

در باب تاریخ مفهوم انقلاب در غرب در زبان‌های اروپایی تلاش‌های عظیم و سترگی انجام شده که از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به یکی از بنیان‌گذاران مهم حوزه تاریخ مفهوم یعنی راینهارت کوزلک اشاره کرد. وی در کتاب *Future Past: On the Semantics of Historical Time* به ترجمه انگلیسی ۲۰۰۴ با بررسی تاریخی مفهوم انقلاب در مقام یکی از مفاهیم بنیادین بسیار در انجام این پژوهش چراغ مسیر و آموزنده بوده است. از جمله تلاش‌هایی که در زبان فارسی انجام شده است، می‌توان به «انقلاب: تحول مفهومی یک واژه» از محمدسالار کسرائی اشاره کرد. کسرائی در آن مقاله که در ۱۳۸۹ منتشر یافته است، کوشید تا بر وجه چندبعدی مفهوم انقلاب تمرکز کند و نشان دهد که انقلاب در معنای نوی آن راه‌آورد عصر جدید است. بدیهتاً تلاش ارزشمندی بود ولی با در نظر گرفتن پژوهش‌های متعددی که تا به امروز انجام شده است، و ضمن امکاناتی که روش تاریخ مفهوم در اختیار ما می‌گذارد، به نظر می‌رسد جای تلاشی که در این باب بیشتر تبیین‌گر باشد در زبان فارسی خالی بود. از آثار دیگر، در زبان‌های اروپایی، می‌توان به پژوهش ارزنده کارل گرینوانک در ۱۹۵۵ یعنی «مفهوم مدرن انقلاب» اشاره کرد، وی نیز در پژوهش خود کوشید تا تاریخ این مفهوم را در سایه لحظه‌های مختلفی که متفکران گوناگون ایجاد کردند، در کشاکش‌های سکولاریسم و اقتدار کلیسا، نشان دهد. هتو در «انقلاب: کاوشی در سودمندی مفهومی تاریخی» به سال ۱۹۴۹ نیز تلاش می‌کند تا انقلاب را با تاکید بر معنای جدید آن بازخوانی کند و تمایز اساسی موجود میان کاربست مدرن این مفهوم از کاربست کلاسیک آن را پررنگ نماید. ما در این مقاله از این پژوهش‌ها نیز بهره برده‌ایم.

۱.۳ از محض دوران: دقت در سرآغازها

هرچند مشهور است که ارسطو نخستینی بود که به انقلاب از حیث تحلیلی کلی نظر داشت، اما شاید ضرورت است که با تردیدی از نخست به این نسبت‌ها بپردازیم. در شماری از پژوهش‌های ریشه‌شناسانه و بحث در باب مفهوم «انقلاب» دیده شده است که برای درک معنای جدید این مفهوم، به دوره یونانی رجوع می‌شود؛ با این تصور که اساساً استفاده‌ای که یونانیان و فیلسوفانی چون افلاطون و ارسطو از این مفهوم داشته‌اند، فاصله چندانی با کاربست

مدرن آن ندارد. از همین رو، ضرورت دارد تا ما بحث خود را از لحظه‌ای که سرآغازهای این مفهوم شناخته می‌شود بیاغازیم.

واژه انقلاب از فلسفه طبیعی به قلمرو اندیشه سیاسی وارد شد. در ریشه اگر خواهیم بکاویم، آنچه که ارسطو به کار برده است کلمه‌ای چون *μεταβολή* است که در ادراک‌های بعدی این مفهوم با وساطت زبان لاتینی به انقلاب ترجمان یافته است. کلمه *متابولیسم* که در طبیعات ارسطو نیز دیده می‌شود، اصلاً از همین لفظ است که به معنی تغییر و دگرگونی است، و در عین حال به حرکت دورانی نیز اشاره دارد. این مفهوم در ارسطو، و نیز در افلاطون چونان که نشان خواهیم داد، در مرادی دقیقاً سیاسی به کار نرفته است.

البته که در یونانی مفهومی چون استاسیس را که نحوی از شورش را مراد می‌کند می‌توان در نظر گرفت، اما این با آنچه که از انقلاب در امروز [حتی در معنای حدافلی] مراد داریم، با وجود تفاوت‌ها نزدیکی بیشتری دارد. در این معنا هاول معتقد است که اگرچه که یونانیان باستان واژگانی برای بسیاری از مفاهیم و نهادهای سیاسی ابداع کرده بودند، ولی مفهومی دقیقاً مطابق با «انقلاب» چونان که مدنظر داریم، نداشتند. برای رویدادهای آشوبناک و اصطلاحاً «انقلابی» از استاسیس [Stasis] استفاده می‌کردند. برخی مترجمان و مفسران انگلیسی‌زبان این موضوع را «انقلاب» ترجمه کرده‌اند. اکنون بیشتر چنین فهمیده می‌شود که وجه اساسی استاسیس تشکیل گروهی از مردم است که با استفاده از خشونت و روش‌های غیرقانونی قدرت را در اختیار می‌گیرند (Howell, 1985: 18).

نکته‌ای که در باب این نظر هاول وجود دارد این است که اساساً استاسیس در معنایی با زمینه سیاسی چونان که ارسطو استفاده می‌کند به منزله گروهی از مردمان است که در دل قدرت میل به تلاش برای اصلاح امور می‌کنند و این لزوماً به فروپاشی نظام سیاسی مستقر ختم نخواهد شد. در زمینه‌ای غیرسیاسی، یعنی در فیزیک، ارسطو از این مفهوم معانی ناظر بر حرکت را بیشتر مراد می‌کند. نکته مهمی که در این جا، شاید سوءتفاهمی را در فهم بحث هاول ممکن است دچار شویم رفع می‌نماید، این است که در کتاب پنجم سیاست ارسطو که مستقیماً در آنجا به «انقلاب» [حال در معنای مختص خود] می‌پردازد، آنچه که در انگلیسی به *revolution* برگردانده‌اند، غالباً از همان لفظ *متابوله* است که به معنای دوران و گردش و حرکت از نقطه‌ای و بازگشت دورانی به نقطه آغاز است. دعوی هاول را می‌توان تایید کرد که مترجمین لفظ استاسیس را نیز در متون سیاسی در معنای انقلاب مراد کرده‌اند، که بی‌توجهی به این نکته خود به اختلالی در دریافتن مفهوم ارسطو می‌تواند منجر شود. مترجمان سیاست [ارسطو] اعم از

تاریخ تحول مفهومی «انقلاب»... (مهدی پنجعلی پور کاکرودی و رضا نجف‌زاده) ۱۳

بنیامین جوت (۱۸۸۵)، دابلیو. دی. راس (۱۹۲۱)، فرانتس سوزمیل و رابرت درو هیکس (۱۸۹۴) و جی. ای. سینکلر (۱۹۶۲)^۵ و البته اغلب مترجمان توسیدید، stasis را به revolution ترجمه کرده‌اند. در فارسی اما حمید عنایت، با در نظر گرفتن این که ترجمه ارنست بارکر را مطمح نظر قرار داده بود، با درکی صحیح در پانوشتی در کتاب پنجم (۱۳۰۱ ب)، به تفاوت stasis و revolution اشاره می‌کند و به جای استاسیس از «سرکشی» استفاده می‌کند.

نکته‌ای که شاید توجه به آن بحث را روشن‌تر کند این است که در ترجمه‌های انگلیسی و فرانسوی که اصلا با توجه به ریشه لاتین [با نظر به زبان مقصد] برگردانده شده است، خود لفظ «متابوله» نمود نیافته است و چونان که در دو ترجمه انگلیسی سیاست ارسطو می‌بینیم، بنیامین جوت (۱۸۱۷-۱۸۹۳ Benjamin Jowett) و کارنس لورد (carnes lord 1944+)، در بند اول کتاب پنجم رساله سیاست، هر دو از لفظ revolution استفاده کرده‌اند؛ حال اولی در حالت مفرد و دومی از حالت جمعی آن بهره برده است.

حال اگرچه که ترجمه این لفظ یونانی به revolution ترجمه نادرستی نیست، این با اشاراتی که در ادامه با توجه به ریشه لاتینی این مفهوم خواهیم آورد قابل توجیه است؛ ولی نباید در کاربست این مفهوم دچار نحوی از زمان‌پریشی شویم و آنچه که مراد متفکران قرون بعد از ارسطو است را در مقام مراد ارسطو از این مفهوم بگیریم. اساسا پرداختن به انقلاب، در مرادی سیاسی چونان که در ادوار بعدی و خاصه در معاصر خویش می‌بینیم، در یونان با ناممکنی‌هایی همراه بوده است؛ این ناممکنی دقیقا پیوندی دارد با لحظه تاسیسی از مردم که دایره‌ای وسیع‌تر از جامعه یونان باستان داشت. اساسا انقلاب مستلزم وجود حقی برای شوریدن علیه نظم مستقر است و این حق باید متعلق به «مردمی» باشد که تحت ظلم‌اند و نمی‌توانند تغییری را از مسیر مشارکت در وضعیت به انجام برسانند. در گفتار یونانی [باستان] چونان که زنان تقریبا جایگاه سیاسی نمی‌یافتند و بردگان از لوازم اساسی تمدن یونان باستان محسوب می‌شدند و تقریبا هیچ قواعد و قانونی برای حمایت از اقلیت‌ها در آن فضا وجود نداشت، چه رسد به غیرشهروندان و افراد تنها. تقریبا اگر بپذیریم که انقلاب در نسبتی است میان فرد و دولت، اگر در باب فرد حتی نخواهیم مناقشه‌ای کنیم، بدیهتا دولتی در معنایی جدید وجود نداشت که بتوان از انقلاب در مرادی سیاسی صحبت کرد. دست‌یازیدن به تاریخ تکوین مفهوم انقلاب و به آنچه که امروزه مورد استفاده قرار می‌گیرد، مستلزم حدی از صبر و بردباری است.

در معنایی نخستینی این واژه در بستری اساسا ناظر بر کیهان‌شناسی/طبیعت‌شناسی و گردش دوران و احوال آدمی به کار بسته می‌شد. همین درک از متابوله است که می‌تواند هم‌پیوندی

میان *revolvere* لاتین را توجیه کند. درک دورانی و چرخشی به وضوح در آراء اندیشمندانی چون افلاطون، ارسطو و پولیبیوس قابل ردگیری است. در این دقیقه، اساساً مراد از لفظ انقلاب [با نظر به لفظ متابوله در یونانی] صرفاً در معنای گردش و تحول از حالتی به حالتی دیگر است؛ پس باید توجه داشت که نمی‌توان این مفهوم را در زمینه متن‌های این دوره تاریخی در معنای جدید آن تفسیر کرد. آنچه که پولیبیوس در تعریفی بر ارسطو طرح می‌دارد، با استفاده از لفظ *Anacyclosis* است که ناظر بر فرایندی چرخه‌ای و دورانی است.

افلاطون در تیمائوس تعبیری ناظر بر دوران و انقلاب در همان معنای پیشاسیاسی که این مفهوم داشته است به کار می‌برد. وی در کیهان‌شناسی آمیخته با خداشناسی‌اش، از انقلاب این‌همانی (*Identity*) [و همسانی (*Sameness*)] و انقلاب تفاوت یاد می‌کند. این انقلاب‌ها اجزای انقلابات هشت‌گانه‌ای‌اند که به اراده «خدا» در نمودار هستی رقم می‌خورد. در تیمائوس افلاطون، انقلاب عقلایی در اجرام سماوی است که موجب انقلاب افکار در آدمی می‌شوند. «خدایان خود خواسته‌اند که حرکت دورانی اجسام سماوی را دقیقاً بکاویم و قادر شویم تا ایشان را به درستی مطابق با طبیعت و ماهیت‌شان تجمیع کنیم، تا چنین، انقلابات حیرت‌آور را در درون ما مقرر سازند» (Plato, 2008: 38).

در نظرگاه ارسطویی، نظام‌های سیاسی‌ای وجود دارند که یکی پس از دیگری تغییر می‌یابند و به آغازگاه خود باز می‌گردند؛ ارسطو از خود این دوران با لفظ متابوله یاد می‌کند، مفهومی که در ترجمه از لفظ لاتین *revolvere* به *revolution* یا همان انقلاب برگردانده می‌شود. به زعم ارسطو، نخست، موناشرشی [...] که غالباً آن را پادشاهی گوئیم. حکومت عده‌ای محدود را اریستوکراسی می‌خوانیم و [...] وقتی زمانی عده‌ای به مقصود دست‌یازیدن به خیر عمومی حکومت می‌کنند، از اصطلاح جمهوری (*politeia*) بهره می‌بریم. [...] هرکدام از نظام‌های سیاسی فوق زوال و انحطاطی دارند که عبارتند از: تیرانی [در نسبت به موناشرشی]، الیگارشی [در نسبت به اریستوکراسی] و دموکراسی [در نسبت به جمهوری]. افکار ارسطو در مورد نظام‌های سیاسی را پولیبیوس در قرن دوم پیش از میلاد بسط داد. او با انتقال اشکال مختلف حکومت، نظریه‌ای در باب تحول چرخه‌ای با الهام از افلاطون ارائه نمود. وی آراء افلاطون و ارسطو را ممزوج ساخت و ماحصل آن را ارائه داد که جوهره آن بینشی از دولت به عنوان یک ارگانیزم انسانی بود. ارگانیزمی که به سوی مرحله رشد (نظام‌های مطلوب به بیان ارسطو) از طریق عبور از مرحله زوال (نظام‌های منحط) می‌رود. این نظام‌ها به این ترتیب در پی هم می‌روند: تیرانی به

تاریخ تحول مفهومی «انقلاب»... (مهدی پنجعلی پور کاکرودی و رضا نجف‌زاده) ۱۵

جای موناشری، سپس استبداد با اریستوکراسی سرنگون گشته و همان هم جای خود را به الیگارشی می‌دهد و الیگارشی جایگاه خود را به دموکراسی می‌دهد. زمانی که فرد در رهبری حکومت مردم قرار می‌گیرد، این فرایندی چرخه‌ای است (Kasprowicz, 2020:426). به بیان بهتر، موناشری به تیرانی درمی‌افتد. تیرانی غیرقابل تحمل می‌گردد و از پس الغای آن اریستوکراسی برمی‌خیزد که آن نیز به الیگارشی تنزل می‌یابد. بی‌عدالتی حاکمیت الیگارشی مردم را به ایجاد دموکراسی تحریک می‌کند، اما آن نیز به آفاتی که حکومت افراد بسیار دچار می‌شود، دامن‌آلوده می‌گردد. در نهایت، مردم موناشری جدید را به امید رهایی از کشاکش داخلی می‌پذیرند و الگوی تاسف‌بار تغییرات سیاسی به طرزی خشونت‌آمیز تکرار می‌شود. پولیبیوس معتقد بود که این چرخه طبیعی و اجتناب‌ناپذیر است.

در اینجا نیاز است که باری به متابوله بازگردیم تا ضمن تمایزی که میان این مفهوم و اناکولوسیسی وجود دارد، بکوشیم تا بستری را فراهم کنیم که در نتیجه‌گیری نشان دهیم که فراسوی این روایت تا حدی فیلولوژیک نحوی از امکان تمهید شده است. متابوله، چونان که در تبیین ارسطو در کتاب پنجم سیاست نیز می‌بینیم، همانند اناکولوسیسی بر دوران و چرخش دلالت دارد، ولی با تفاوتی مهم. اناکولوسیسی اساساً اشاره به دوران نظام‌های سیاسی در کلیت خودشان دارد؛ چونان که در پولیبیوس دیدیم، در نظمی دایره‌وار نظام‌های سیاسی جایگزین نظام سیاسی پیش از خود می‌شد. این دوران و جایگزینی در کلیت، «اناکولوسیسی» شناخته می‌شود. آنچه که در ارسطو با نام «متابوله» شناخته می‌شود، نحوی از دگرگونی و تحول در چیز است که از درون همان چیز نشأت گرفته باشد. چونان که در ارسطو می‌بینیم که از حیث فساد و ضعفی که در خود نظام سیاسی وجود دارد، امکان جانشینی نظام سیاسی دیگر پدید می‌آید، و نظام سیاسی جدید جانشین نظام سیاسی پیشین خواهد شد. بنابراین، متابوله چرخش و دورانی برآمده از درون چیزها است و چندان نمی‌توان متابوله مطلقاً سیاسی خواند.

۲.۳ تاسیس انقلاب؛ باری در بستری سیاسی

در نگر انسان پیشامدرن عناصر کیهانی/انسانی در هم پیوندی‌ای بنیادین تلقی می‌شدند. بر همین نمط، هر تغییر و تحولی در صور فلکی با طرحی کیهان‌شناختی و در شانی کلی علمی می‌بایست تناسب داشته باشد؛ همین امر موجب همواری راه ورود مفهوم «انقلاب» به زبان سیاست شد؛ البته که آن طرحی که ارسطو در مقام دوران نظام‌های سیاسی از یکی به دیگری

در انداخته بود، حتما در این مقام باید مطمئن نظر قرار بگیرد. طی قرن شانزدهم، واژه انقلاب رواج عام یافت.

در قرون شانزدهم و هفدهم نظریه پردازان تمایل داشتند تا نام و شیوه هر نوع تحول تعیین این جهانی/انسانی را با دوران منظم افلاک در نوعی از پیوند بدانند و در جنبه‌های الهیاتی مدون سازند. ضمن این موارد باید در نظر داشت که بخش اعظمی از سیر تکوین مراد از «انقلاب» در و از دل مباحث متالین شکل گرفته است؛ برخی از این مباحث و گفتارها در پیوند با مناسبات سیاسی و اجتماعی نیز بوده است. مباحثی که تا اینجا و پس از این نیز می‌آید را می‌بایست با در نظر داشتن این امر در مظان توجه قرار داد که این مقوله اساسا در پیوند با مقوله «حق شورش/مقاومت» بوده است. شاید اشاره به نظر کالون کمک‌کننده باشد. ژان کالون (۱۵۰۹-۱۵۶۴) در شهر خودگردان ژنو، حکومتی تئوکراتیک را تاسیس نمود که درش «هیچ سویه خصوصی یا عمومی از رفتار افراد از نگاه او دور نمی‌ماند». کالون در سطح نظری، آن هم در مواردی استثنا، اشاره کرد که مقاومت در صورتی که به همت قضات و قانون‌گذاران ترتیب داده شود، نوعی حق مقاومت در برابر حاکم جبار و ظالم است و مشروعیت دارد. به صورت کلی، اساسا و احتمالا، «هر نحوی از عصیان و شورش اسباب ناخوشنودی باری تعالی است، پس چه بهتر که آدمی به هر محنتی دچار و مبتلا گردد در عوض آنکه از پارسایی و تقوا عدول کند» (Calvin, 1960: 1509-21). در کشاکش این نظرها در باب شورش و مقاومت در برابر حاکم ستمگر و جبار در سطح فکری بود که مفهوم «انقلاب» با دلالت‌های تاریخی در سطحی دقیقاً مفهومی [ضمن توجه به سطح تاریخ اندیشه‌ای مقوله انقلاب] شکل می‌یابد. این ادراک دورانی و چرخشی با ترجمانی لاتینی در بستر الهیات و علوم طبیعی اعم از ستاره‌شناسی و الخ کار کرده و ادامه می‌یابد.

در سال ۱۵۴۳ نیکولاس کوپرنیکوس^۶ نخستین چاپ اثر مهم و اساسی خود را تحت عنوان «De Revolutionibus, Orbium Coelestium» منتشر کرد که در ترجمه انگلیسی به عناوینی همچون «On the Revolution of the Celestial Spheres» و یا «On the Revolutions of the Heavenly Bodies»^۷ ضبط شده است. شاید ما بتوانیم در فارسی آن را به «در باب دوران اجرام سماوی» برگردانیم. در این جا این مفهوم در بادی ورود و کاربست خود، علی‌رغم آنکه کارکردی در علم هیئت و کیهان‌شناسی دارد، خصلتی سیاسی نیز می‌یابد. این کتاب تلاشی بود برای سرنگونی و منکوب‌سازی کیهان‌شناسی معین کلیسای کاتولیک که تا حدودی توفیق هم همراه داشت. در پیوند با همان دقیقه لفظ revolution بار سیاسی براندازانه یافت. در این کتاب کوپرنیکوس مدلی

تاریخ تحول مفهومی «انقلاب»... (مهدی پنجعلی پور کاکرودی و رضا نجف‌زاده) ۱۷

از جهان فراپیش نهاد که دقیقاً نقطه مقابل آن نظام زمین‌مرکز بطلمیوسی بود. خود این امر نوعی «انقلاب» در علم محسوب می‌شد. این دعوی زمانی پررنگ‌تر و قابل اتکاست که به کلمه revolutionibus در نامگذاری لاتین دقت کنیم. در این جا مراد از «انقلابات» حرکت دورانی در یک مسیر چرخه‌ای است. وجود خود هجای «re-» استلزاماً عمل بازگشت به مرحله اولیه را اشاره دارد.

عبارت révolutio در فرانسه از اواخر قرن دوازدهم تا قرن هفدهم برای حرکت در مسیر چرخه‌ای و دورانی به کار می‌رود. در قرن هفدهم شاهد استفاده در معنای سیاسی از این مفهوم هستیم که در فلسفه سیاسی نشو و نما می‌یابد. تقرر «انقلاب» به مثابه اصطلاحی علمی که به جنبش طبیعی اجرام سماوی دلالت دارد خود نقش بسزایی در شناخت بهتر دگرگونی‌های بنیادین و انقلاب‌ها داشته است. از زمانی که اندیشمندان قرن هفدهمی برای توضیح پدیدار اجتماعی از آن استفاده کردند، این مفهوم کاربست سیاسی-فیزیکی خود را یافت (Kasprovicz, 2020:427). سوتلانا بویم در همین جا وجه تناقض آمیز لفظ انقلاب را متذکر می‌شود. بویم بر این باور است که کلمه انقلاب تناقضی را در دل خود نهان کرده است که توامان هم از طرفی بر «تکرار»، از آن جهت که بر حرکتی دایره‌گون حول محوری خاص و حرکت مداری منفرد تکیه دارد، و نیز از طرف دیگر بر انقطاع و گسیختگی، از آن جهت که بر دگرگونی ناگهانی وضعیت یا براندازی ناگهانی سیاسی و یا حتی تصرف قدرت که از درون نظام سیاسی به وجود می‌آید دلالت دارد، صورت می‌یابد (Boym, 1991: 182). «کارکرد این مقولات در تحلیل و تبیین حرکات دورانی اجرام سماوی سرانجام گسترش یافت و حرکات/ جنبش‌های سیاسی را نیز در بر گرفت» (هلمز، تز یازدهم، ۲/۱). در «تاریخ مشکلات اخیر فرانسه» به سال ۱۵۹۹ می‌توان مشاهده کرد و خواند که پس از آنکه شاه تغییرات ارزنده‌ای در دولت ایجاد کرد، اینچنین توصیف می‌شود که گویی «در لحظه‌ای است که ماه و خورشید سر جای خود برگشته‌اند» (Griewank, 1955:15). دایما اشاره به نظمی و بازگشتی شکوهمند می‌شود.

اگرچه که می‌کوشیم فراسوی خصلت آنی و دفعه‌ای انقلاب بایستیم ولی نمی‌توان مدعی بود که در بیناذهنیت ما پیرامون «انقلاب» این خصلت نقشی ایفا نمی‌کند. متناوباً می‌بینیم که حتی در گفتگوهای روزمره «انقلابی رفتار کردن» ضمن اشاره به انجام کاری سترگ، به انجام آنی و ناگهانی آن کار نیز دلالت دارد. این ردی (Trace) است که ریشه در مبداء شکل‌گیری این مفهوم دارد. همانطور که گفتیم، مفهوم انقلاب در بدو امر برآمده از علوم ستاره‌شناسی و هیات

و نجوم بوده است. منجم و ستاره‌شناسی که با چشم غیرمسلح رصد کواکب و ستاره و چرخش آسمان‌ها را می‌نمود، وقتی با حرکت شهابی در آسمان مواجه می‌شد، صرفاً با وجه دفعه‌ای و آنی گذر شهاب مواجه می‌شد یا دگرگونی در ستاره‌ها را امری دفعه‌ای و ناگهانی تلقی می‌کرد [که گاهی همراه با تصمیمات خلق‌الساعه خدایان/خدا بود]، همین امر در ادراک از انقلاب و فهم عمومی از آن موثر افتاده است.

۳.۳ مدرنیته سیاسی و ضدانقلاب: وضعیت آستانه

تصور عموم مردم بر آن بود که در جهانی مشحون از تغییر و دگرگونی می‌زیند و این تغییرات در امور حاکمان به صراحت قابل رویت است. از طرفی نیز بنیاد جهان‌شناسانه دین با گزاره‌هایی مسلم متکی بر نحوی از علم هیات بود. در لحظه‌ای دانشمندان، نظریه‌ورزان سیاسی، و دولت مردان و ... با این پرسش خود را مواجه دیدند که چگونه این تغییرات، خاصه تغییرات تعیین‌کننده و گسترده سیاسی، با حرکات افلاکی نسبت دارد. از همین روی متفکر شاحذی چون ژان بودن از تلاش‌هایی برای پاسخ به این پرسش‌ها استقبال کرد و بسیار یوهانس کپلر را تکریم کرد.

کپلر برحسب مشاهدات و ریاضیات قوانین حرکات سیارات را کشف نمود. کپلر و افرادی شبیه به وی، از طرفی در برابر جمبل و جادوی پیشگویانه منجمان ایستادند، و از طرفی هم دایما کوشیدند تا بفهمند چطور می‌شود بی‌ثباتی امور انسانی با حرکات ستارگان و صور فلکی مرتبط باشد. او معتقد بود که خالق قادر هندسه و هارمونی‌ای در همه اشیاء هستی نهاده و موجودات را روحی و بدنی آسمانی عطا کرده است. او جواب مسائل خود را در سیستم‌های نظری افلاطونی و نوافلاطونی می‌جست و بروزات دنباله‌دار را به «پیدایش اعمال شیطانی مدید» که به گفته او نباید صرفاً به خروج یک مقام قدرت و تغییرات حکومتی ناشی از آن نسبت داده شود، پیوند داد.

کپلر در برابر جمعیت کثیر منجمان به شدت بر این عقیده استوار بود که چرخش زمین در مدت زمانی معین با چرخش افلاک ارتباط دارد. به گالیله منسوب است که گفت: «چرخش جهانی که در آن می‌زییم مستوجب حوادث ناگوار و عوارض وجودی ادمی است». این تصویر جدید بشر را به درک جدیدی از جهان نایل نمود ولی از طرفی دیگر آن جهان‌نظیم و هارمونیک و امنی که در قرون وسطی بود را از ایشان گرفت. درک تغییر چرخشی و واپس‌نگر در همین دوره متجلی شده است؛ چرخش «به سوی مسیرهای خوب گذشته»، و یا

تاریخ تحول مفهومی «انقلاب»: ... (مهدی پنجعلی پور کاکرودی و رضا نجف‌زاده) ۱۹

«روی‌گردانی از آزار و رنجش». بر همین نمط، تداعی نجومی حرکات «جدید» ستارگان با فعالیت‌های متغیر اجتماعی و سیاسی در سراسر قرن ۱۶ تداعی شایعی بود. حرکت طبیعی در کیهان بازتاب حرکتی مشابه بر روی زمین بود. طالع‌بینی / اخترخوانی «قدیم» با اخترشناسی «جدید» به هم آمیختند. بدین‌سان، واژه «انقلاب»، که هم به معنای حرکت بود هم به معنای بازگشت به نقطه شروع حرکت، واژه بسیار مناسبی شد برای مصطلحات سیاسی در باب تغییر حکومت و اعتقاد به نوعی رشد و تحول سیاسی که حالت دورانی و جبری دارد (هلمز، تریازدهم: ۳/۲). در این جا نیاز است که به یکی از دستاوردهای مهم کوزلک نیز اشاره کنیم که وی چنین معتقد بود که مفاهیم از نیمه دوم قرن هجدهم آینده‌محورتر شده‌اند— (Berger, 2022; 213). با عطف نظر به این مسیله، دلیل پدید آمدن قرایت‌هایی از «انقلاب» که انقلاب را ضمن وجود آن پس‌زمینه معنایی که بر نجوم و ستاره‌شناسی و دوران و بازگشت و رجعت دلالت داشت، با افق‌های پیشرو، با نوعی نگاه پیشرفت خطی پیوند داد، مشخص‌تر می‌شود.

در مواجهه با این مفهوم با دیدگاه آرنت نیز مواجهیم که وی معتقد است در یک کاریست سیاسی این کلمه در ۱۶۶۰ به کار رفته است. آرنت معتقد است که نخستین بار این کلمه در ۱۶۶۰ پس از سرنگونی «پارلمان دنباله‌» و بازگشت رژیم پادشاهی به کار می‌رود. هلمز می‌گوید که واژه انقلاب در قاموس سیاست به قرن هفدهم میلادی برای ارجاع به دو واقعه به کار بسته می‌شد و رواج پیدا کرده بود: یکی انقلاب پیوریتن‌ها به سال ۱۶۴۸ و دیگری انقلاب شکوهمند به سال ۱۶۸۸. اندیشمندانی که به این دو انقلاب می‌پرداختند، آشوب‌ها یا قیام‌های سیاسی را بازتاب تحركات کیهانی و تغییرات فلکی می‌دانستند. در این فضا بود که به‌طور دقیق‌تر شاهد انتقال مفهومی اخترشناسیک به تاریخ سیاست [در معنای بالفعل] آن هستیم. برای نمونه می‌توان به کتاب ادوارد هاید (Edward Hyde) با عنوان تاریخ طغیان (The History of the Rebellion) در انگلستان اشاره کرد. وی در آنجا به نیروهایی اشاره می‌کند که زیربنای وقایع ۱۶۶۰ هستند. او می‌گوید، این نیروها، یا به تعبیر او حرکات ۲۰ ساله اخیر، ناشی از یک «اختر شیطانی» یا به تعبیر ما «طالع نحس» است اما می‌توان از آنها تقدیر و تمجید کرد چراکه در نهایت به «بازگشت یا ترمیم یا اعاده» (restoration) ختم می‌شود. شاهدهیم که دو مفهوم رولوشن و رستوریشن با یکدیگر ارتباط دارند زیرا رولوشن حرکت دورانی است که به اول کار بازمی‌گردد و رستوریشن نیز به معنای بازگشتن است و زمانی که با R (حرف بزرگ) نوشته می‌شود به معنای «حالت معقول قبل از انقلاب یعنی سلطنت» است. آرنت در همین باب

می‌گوید این امر که کلمه «انقلاب» در اصل به «بازاوری» یا «بازگشت» دلالت می‌کرد از عجایب معناشناسانه نیست. به زعم آرنست بنابر دلایل و شواهد، انقلاب‌های سده هفدهم و هجدهم روح عصر جدید را نمایان می‌کنند. اما در آن زمان قصد و نیت چنین بود که انقلاب‌های مذکور بازگشت محسوب شوند (آرنست، ۱۳۹۷:۵۹). بازگشتی که دلالت بر مجدد و فرهی پیشین داشت. آنچه که بیشتر مراد از آن بازگشت است، چیزی در مقام بازتفسیر گذشته و برکشیدن عناصر و نهادهایی از دل این بازتفسیر برای لحظه اکنون است.

۴.۳ انقلاب در قلب مدرنیته سیاسی

انقلاب کبیر انگلستان^۹ در قرن هفدهم اغلب مبنای مفهوم چرخه‌ای انقلاب‌ها قرار می‌گیرد. این نگره در انقلاب فرانسه هم به چشم می‌خورد^{۱۰}. این شکل دورانی در دوران باستان هم دیده شده است و شرح‌های مختلفی بدان اشاره کرده‌اند. به‌منظور درک بهتر مفهوم می‌توان در متون یونانی و پیش از مدرنیته نیز تدقیق نمود اما درکی که امروزه ما از این مفهوم داریم زاینده تحولات عصر مدرن است. درک‌های بسیاری ناظر بر انقلاب شکوهمند^{۱۱} انگلستان از مفهوم انقلاب مورد بحث و مذاقه قرار گرفت. انقلاب شکوهمند ۱۶۸۸ نشان داده بود که چگونه امکان سرنگون کردن سلطنتی غیرمردمی و نامحبوب، بدون خون و خونریزی، و جایگزین کردن آن با فرم پارلمانی حکومت وجود دارد. سابق بر آن، جنگ‌های داخلی «خونبار» بودند. ولتر با لحنی ستایش‌آمیز می‌گوید: «انقلابی در بریتانیای کبیر رخ داد، بر خلاف دیگر کشورها که فقط شاهد شورش‌ها و جنگ‌های داخلی خونبار بی‌حاصل بودند». پس، از چند جهت، «جنگ داخلی» دلالت ضمنی یافت بر «دور خود چرخ‌زدنی» بی‌معنی و حاصل که انقلاب می‌کوشید با توجه به آن عصری جدید را آغاز کند. در اواخر قرن هجدهم هیوم و ادموند برک در باب انقلاب به مثابه واقعه تکین تاریخی صحبت می‌کردند و آن چه که دقیقاً از انقلاب در ذهن داشتند نیز وقایع ۱۶۸۸ بود. نام‌گذاری «انقلاب شکوهمند»^{۱۲} آغازش دوره‌ای پرتوفیق در باب معنای مدرن انقلاب به مثابه یک اصطلاح غیرارزشگذارانه برای وقایع عظیم تحول‌ساز بود؛ اول و پیش از همه در قلمرو سیاسی، و همچنین برای فجایع طبیعی و تغییرات فکری (Griewank, 1955:14-13).

ژان بودن نیز با درکی دورانی از انقلاب در جستجوی تفسیری توضیح‌دهنده بود که چگونه موناشری رژیم‌های بی‌ثبات دموکراتیک و اریستوکراتیک تبدیل به وضعیتی باثبات و شایسته می‌شود. زمانی که هنری چهارم (پادشاه مطلوب بُودن) دشمنان خود را خلع سلاح کرد. او به

مذهب کاتولیک پیوست و همه مخالفین تک به تک‌شان به سوی وی شتافتند. به این معنی که بازگشت به وضعیتی مشابه یا معادل با حالت قبلی که به همان شکل غیرقابل مقاومتی که یک ستاره حرکت می‌کند و دوران می‌یابد اتفاق افتاده است، به‌گونه‌ای که مقاومت در برابر آن بی‌معنی شده است. در این موقع زیاد به گوش می‌رسید که گفته می‌شد: «این یک انقلاب است». هابز دوره ۲۰ ساله پس از انقلاب شکوهمند انگلستان را - یعنی از ۱۶۴۰ تا ۱۶۶۰ - این گونه توصیف می‌کرد: «من در این اوضاع حرکت دایره‌گون دیدم» (Koselleck, 2004: 48). وقایع ۱۶۴۰-۱۶۶۰ برای بیننده‌ای در آن زمان موازی با چرخه‌های تغییر توصیف شده در دوران باستان به نظر می‌آمد: از موناشرشی مطلق [یا سلطنت مطلقه] به پارلمان لانگ، از پارلمانی رامپ به دیکتاتوری کرامول و سپس از الیگارشی تا احیای سلطنت و موناشرشی. به زعم کاسپورویچ، نخستین استفاده از «انقلاب» در معنای سیاسی جدید آن به سال ۱۶۶۰ برمی‌گردد؛ یعنی احیای سلطنت استوارت. همین امر درباب انقلاب شکوهمند ۱۶۸۸ هم صادق است. این انقلاب مستلزم یک دوره احیاء و بازسازی بود (Kasprowicz, 2020:428). جان میلتون (۱۶۰۸-۱۶۷۴)، مبلغ جمهوری‌خواه انگلیسی، در رساله خود رد نگرش‌هایی نو را نوید داد؛ «تصدی شاهان و دادرسان»^{۱۳} (۱۶۴۹). این رساله اصلاً پس از جنگ داخلی اول انگلیس^{۱۴} و قدرت‌گیری الیور کرامول و حامیانش، ضمن لغو مجلس اعیان و تاسیس نوعی جمهوری الیگارشیک، به منظور دفاع از اقدامات و حقوق پارلمان در پی اعدام پادشاه چارلز اول، نوشته شد. از وجهی، این نوشته میلتون آخرین رساله در باب حق مقاومت در برابر ظالم و نخستین تصدیق حق انقلاب بود. نسبت میان این دو موضوع برآمده از دعوی میلتون بود که آزادی «حق طبیعی مادرزاد» بشر است؛ وی بر این عقیده بود که کسی منکر نتواند شد که همه مردمان طبیعتاً آزاد زاده شده‌اند، و همین وجه تشبه انسان به خداست که او برای امر و حکم آمده است و نه اطاعت.

هابز در کتاب «محاوراتی در باب جنگ داخلی فراموش ناشدنی» می‌گوید که «در این انقلاب شاهد حرکت دورانی قدرت حاکمه به دست دو غاصب یعنی پدر و پسر بودم». در روایت هابز هدف و غایت یک انقلاب ۲۰ ساله بازگشت سلطنت و نوعی «استعاده» است، یعنی بازگشت به کانستیتوسیون [کمی با تردید می‌بایست مراد از قانون‌اساسی را دقیقاً از این لفظ مراد کرد] سابق و حقیقی (See Kevin Sharpe, 2013). به نگر هابز تمامی خیزش‌های اجتماعی با هدف بازگشت تعریف می‌گردند و همین اصل دورانی بودن که در نگر هابز نیز قابل ردگیری است از عناصر ذاتی انقلاب است. هابز به مقصود اثبات نگره خود به اندیشمندان

کلاسیک سیاست می‌پردازد و رساله تیمائوس افلاطون بازمی‌گردد. در تیمائوس (Plato, 2008: 38)، شاهد تعبیری از افلاطون هستیم که بر دوران و انقلاب دقیقا در همان مراد پیشاسیاسی‌ای که از این مفهوم رواج داشته است ارجاع دارد. گذار آن مراد سنتی از مفهوم انقلاب به سیاست به منزله این امر است که ما شورش‌ها و طغیان‌ها را به‌نحوی می‌نگریم که گویی موبد نگره سنتی اندیشمندان عرصه سیاست هستیم. در چنبره معانی افلاطونی، «رولوشن» جهان زنده را هرچه بیشتر به آن سرمشق کامل مثالی خود مانند می‌کند. چنین کاربستی از مفهوم انقلاب را درباره وقایع تاریخی ۱۶۸۸ یعنی انقلاب شکوهمند نیز می‌بینیم.

معنای سیاسی رایجی که امروزه مستعمل است برای اول‌بار به قرن هفدهم ضبط شده است. این لفظ در سال ۱۶۸۸ به طور خاصه در باب اخراج جیمز دوم پادشاه استوارت از انگلستان و انتقال حاکمیت در بریتانیا به ویلیام سوم و مری به کار رفت. لفظ «انقلابی» نیز نخستین‌بار، برحسب پژوهش‌های انجام شده، در دهه ۱۸۵۰ استفاده شد.^{۱۵} مهم‌ترین گام در تاریخ این اصطلاح در لحظه به کاربستش در نوشتار تاریخی و سیاسی بود؛ «انقلاب شکوهمند انگلستان به سال ۱۶۸۸». این در مقابل ادبیاتی که در دوره جنگ داخلی (civil war) که در سال‌های ۱۶۴۰-۱۶۶۰ وجود داشت شکل گرفت؛ کلارندن آن را «شورش کبیر» (the great rebellion) خواند. البته در وقایع بعدتر، بی‌شک و ابهامی لفظ «انقلاب» برای آن به کار گرفته شد. از وجه نظر تاریخی، این استفاده‌هایی که گفته شد بعدتر آمد، مطابق بود با استفاده‌های اخیر که از این کلمه می‌شود. تاریخ‌نگاشتی از انقلاب‌های انگلستان از مرگ الیور کرامول تا بازگرداندن شاه [چارلز دوم] در پاریس به سال ۱۶۸۹ منتشر شد. نویسنده در اینجا از لفظ انقلاب به کار برده است، به گونه‌ای که در هیات سیاسی تغییری اساسی رخ بدهد. این سطحی‌ترین تاریخ‌نگاشتی بود که نوشته شده بود و نسبت به موناشری در معنای اعم و موناشری فرانسوی در معنای اخص تبعیض‌آمیز بود. در همان اثنای اعتراضات به این نوشته، اعلامیه عذرخواهی‌ای در لندن به زبان لاتینی منتشر شد که در آن هم مشخصا از لفظ «*rerum conversio*»^{۱۶} استفاده شده بود.^{۱۷} بنابراین، انقلاب شکوهمند انگلستان از لحظه‌های پراهمیتی است که در تطور معنایی و مفهومی «انقلاب» نقش کلیدی داشته است.

بهره‌بردن از لفظ انقلاب را می‌توان نوعی دهن‌کجی به آن درک اصلاح‌گر و ترمیمی‌ای که نزد کلارندن و هابز وجود داشت، دانست. ایشان از «پارلمان پیروزی» که از دستان پادشاهی که «قوانین سرزمین را به خطر انداخته بود»، از دستان پادشاهی در حال فرار، همان «مفهوم انقلاب را که به نفع سلفش به کار رفته بود، ربود!» به همین ترتیب مفهوم بازسازی، که ابتدا توسط

شورشیان، در فلورانس و سپس در لندن به کار رفته بود، به معنای «بازیابی آزادی» بود. متعاقباً علیه آنها معطوف شده بود و به نفع پادشاه احیا شده استفاده می‌شد (Griewank, 1955: 14-15)^{۱۸}. و نیز هابز که در رویدادهای تاریخی، شاهد و گواهی مؤید نظریه دورانی نویسندگان سیاسی کلاسیک می‌دید. او در «مجاوراتی در باب جنگ داخلی فراموش‌نشده» می‌گوید: «من در این انقلاب شاهد حرکت دورانی قدرت حاکمه بوده‌ام، به دست دو غاصب، پدر و پسر، از شاه فقید به این پسرش. زیرا ... قدرت از شاه چارلز اول به پارلمان طویل [که از ۱۶۴۰ تا ۱۶۶۰ در کار بود] انتقال یافت؛ و از آن پارلمان به پارلمان دنباله؛ و از پارلمان دنباله به الیور کرامول؛ و سپس دوباره از ریچارد کرامول به پارلمان دنباله؛ و از آن به پارلمان طویل؛ و از آن به شاه چارلز دوم، که خود او گفت «قدرت در ید او دیر زیاد». هابز اصل دورانی بودن را یکی از جنبه‌های ذاتی واژه «انقلاب» شمرد و بدین‌سان زمینه را مهیای نمونه‌های مشابه این کاربرد در کار نظریه‌پردازان کلاسیک ساخت (هلمز، ۱۳۹۷، ۴). فوکو در همین باب معتقد است که انقلاب سیاسی تولید یک اپیزود خاص در تاریخ اندیشه است. وی نخستین کاربرست سیاسی مفهوم انقلاب را منسوب به فیلسوف فرانسوی هانری دو بولن‌ویلپه در قرن هفدهم می‌داند. به زعم فوکو، همه اندیشه مدرن، همچون همه سیاست مدرن، تحت لوای مسئله انقلاب قرار گرفته است (Kritzman, 1988: 121 & Foucault, 1994: 266). بولن‌ویلپه این مفهوم را دقیقاً در معنای همان دوران چرخ تاریخ که به مدد آن امپراطوری‌ها روزی ظهور می‌یابند و دیگر روزی سقوط می‌کنند؛ دقیقاً همچون چرخیدنی که زمین به دور خورشید دارد (Foucault, 2003: 193)، رجوع شود به فوکو، میشل، باید از جامعه دفاع کرد: درسگفتارهای کلژ دو فرانس ۱۹۷۵-۱۹۷۶، ترجمه رضا نجف‌زاده).

برخی از پژوهش‌ها در این باب بر بیکن تأکید داشته‌اند. ایشان کاربرست مفهوم انقلاب را در معنایی جدید، در متن‌های فلسفی، نخستین بار به فرانسویس بیکن مربوط می‌دانند. ایشان بر این باور می‌باشند که به احتمال فرانسویس بیکن نخستین فیلسوفی بوده است که برای تبیین مقصود خود از کوشش‌های فکری-فلسفی‌اش از تعبیر «انقلاب» استفاده کرده است. در دایره مفاهیم بیکن با مفاهیمی چون «احیاء»، «پیشرفت»، «مولود بزرگ»، «مولود مذکر زمان» و «فزون بخشی» نیز مواجه هستیم. این مفاهیم و کاربرست آن‌ها صرفاً در بازه زمانی‌ای که او می‌زیست ممکن می‌گردید و بیان‌گر تحولی بود که در معنای مفهوم و در اندیشه خود بیکن نیز در حال وقوع بود (بهشتی، ۱۳۷۹: ۱۵۹). دوره‌ای که بیکن می‌زیسته را اصطلاحاً می‌بایست دوره «در آستان‌نشینی» نامید؛ منظور سال‌های ۱۵۶۱ تا ۱۶۲۶ میلادی یعنی در اواخر رنسانس و آستانه

عصر جدید. بهشتی در تبیین این مسئله حوادثی را یادآور می‌شود که در آن دوره رخ داده‌اند. حوادثی مثل اینکه در نیمه دوم قرن ۱۶ و آغاز قرن هفدهم انگلستان داشت بدل به قدرت سیاسی ای عالمگیر می‌شد. از طرف دیگر، در سال ۱۵۸۴ نخستین مستعمره انگلیسی در قاره آمریکا یعنی «ویرجینا» تاسیس شد. در ۱۵۸۸ انگلستان نیروی دریایی اسپانیا یعنی «ارمادا» را مغلوب ساخت. در ۱۶۰۰ کمپانی هند شرقی تاسیس شد و صنایع آهن، نساجی، و معدنی انگلستان مرتبه نخست را در میان صنایع کشورهای اروپایی به دست آورد. به تمامی این وقایع سرآخر مورخان «نخستین انقلاب صنعتی» می‌گویند. از سوی دیگر، باید این نکته را اشاره کرد که دوره‌ای از تاریخ انسان برای ما مد نظر است که تقریباً قرون وسطی به پایان رسیده است، قرونی که واسطی بودند میان آن عصر باستان که بسیار تجلیل‌آمیز و باشکوه قلمداد می‌شد، عصر جدید هرچند دستاوردهایی داشت ولی راه نسبتاً طولانی‌ای تا «بازگشت» به عصر طلایی باستان در پیش‌رو داشت. به این اعتبار می‌توان گفت که در این دوره «پیشرفت» در «بازگشت» بود. به زعم بهشتی این امر که تاریخ پیش‌رو الگویی در گذشته نداشته باشد در افق اندیشگانی قرن ۱۶ نمی‌گنجد. نظر به اسامی جنبش‌هایی که در این دوره شکل یافته است خود خالی از لطف نیست؛ جنبش‌های همچون renaissance، reformatio و revolutio بازتاب یافته است (همان، ۱۵۸-۱۶۱).

بیکن برای ما ازین وجه اهمیت بیشتری می‌یابد که وی از مفهوم انقلاب در معنایی متمایز از گذشته بهره می‌برد. او در سویدای انقلاب در اندیشه بود ولی نه در معنای بازگشتن به گذشته بلکه از آن دگرگونی بنیادین و گرایشی کاملاً نو را مراد می‌کرد؛ نوبودنی که برایش همانندی در گذشته نمی‌توان یافت. او در پی نگری بود که اساساً رو به چیزی فراسوی آنچه در نگره بشری تجربه شده است داشت. به زعم بیکن، «انقلاب» پیشروی به سوی آینده و سفری در سویدای «دنیای نو» بود. با این وجود، روایت‌های زیادی دقیقه‌چرخش معنایی «انقلاب» به آنچه که امروز استیفا می‌شود را به انقلاب شکوهمند انگلستان مربوط نمی‌دانند. هلمز در مقاله خود سعی کرده‌است تا این دقیقه را بیشتر به انقلاب فرانسه معطوف دارد. این تاکید از وجهی دیگر نیز برای ما مهم است؛ چراکه تا حد زیادی از ادراک مفهومی انقلاب پس از انقلاب فرانسه، نیز متفکرانی چون مارکس و گروه‌های انارشیستی و سوسیالیستی انقلابی نتیجه‌ی ژاکوبینسم برآمده از انقلاب فرانسه‌اند. هلمز می‌نویسد که انقلاب فرانسه مفهوم مدرن «انقلاب» را روشن ساخت، مفهومی که جزء ویژگی‌های تفکر اروپایی پس از قرن ۱۸ بود. اگرچه که

انقلاب شکوهمند انگلستان برای هلمز نیز نقطه عطفی در بررسی تطور مفهوم انقلاب تلقی می‌شود.

برخلاف کاربرد کلاسیک مفهوم انقلاب، جوهره کاربرد مدرن انقلاب این ایده تغییر رادیکال در جامعه است که بر آغازی نو تکیه می‌زند (Therborn, 2008:14). باید در نظر داشت که آنچه تا اینجا آمده، نشان‌گر این است که مفهوم انقلاب تجلی آنی و ناگهانی نداشته است و رفته‌رفته در متن‌ها و دقایق تاریخی مختلف در معانی دور و نزدیک از هم به کار رفته است و به تدریج در معنای جدیدی که امروزه بیشتر به آن تکیه می‌زنیم تصویب و تکوین یافته است.

انقلاب با دلالت‌های مدرن خود به مثابه آغازی نو با رد رادیکال گذشته کاربست می‌یابد. جف گودوین در همین بحث می‌گوید که «[البته که مسیله] تعارض اجتماعی ممکن است به عمر بشریت قد دهد ولی حقیقت و ایده دگرگونی رادیکال [و بنیادین] «جامعه»، «ملت» یا «مردم» - مناسبات اقتصادی، سیاسی و فرهنگی یک جمعیت کلان - همزاد مدرنیته است» (Goodwin, 1997: 12) اولین انقلاب مدرن جهان در سال ۱۷۸۹ رخ داد و جمهوری ۱۷۹۲ فرانسه، به زعم میسن، اولین تجربه دموکراسی مدرن جهان بود (میسن، ۱۴۰۰: ۶۳). به زعم هلمز، پس از ۱۷۸۹ بود که مفهوم «انقلاب» فراتاریخی شد و کاملاً از خاستگاه طبیعت‌گرایانه‌اش کنده شد. بدین ترتیب، تجربه‌های عظیم و تحول‌سازی که در سراسر تاریخ تکرار شده‌اند ذیل این مفهوم امکان نظم یافت. بر این نمط، انقلاب فرانسه معنایی استعلایی یافت و یکی از اصول تنظیم‌کننده شناخت و کنش‌های بشری گردید که در جریان انقلاب‌های سراسر تاریخ نقش ایفا می‌کند. از این لحظه تاریخی به بعد، فرایند انقلاب با نوعی آگاهی همراه شد که هم مشروط به مفهوم انقلاب بود و هم از آن تأثیر می‌پذیرفت و بر آن تأثیر می‌گذاشت. همه ویژگی‌های بعدی مفهوم مدرن انقلاب از این پس‌زمینه فراتاریخی مایه گرفتند. به عقیده تریبورن کاربرد معنای کلاسیک انقلاب که تا حدی حتی شامل معنای شورش و آشوب نیز می‌شد تا ربع قرن هجدهم ادامه یافت؛ اما با انقلاب فرانسه، «انقلاب» به دلالت‌های امروزی خود دست یافت (Therborn, 2008:14). بدیهتا برای ما اشاره به هر دوی این انقلاب‌ها همانطور که آمد، پرتنگ‌کننده و مددبخش فهم دقایق معناداری است که این واژه زاییده شد. بنابراین، مفهوم انقلاب را می‌بایست در پیوند با لحظه جنون‌آمیز کوگیتو فهمید. زاییده لحظه‌ای که به انسان حق شوریدن عطا می‌شود. انقلاب زاییده عصر مدرن است. بدیهتا این گفته که «انقلاب، درکنار جنگ، از دیرباز مهم‌ترین نمود برخاستن و بسیج ملت در میدان سیاست بوده است» (ریسی‌نژاد، ۱۳۹۷: ۶۲) نمی‌تواند چندان مورد وثوق باشد. هرچند می‌توان گفت که انقلاب [و

ایضا جنگ] هنوز دو مسئله بنیادی دنیای ما در قلمرو سیاست را تشکیل می‌دهند. ارنست به ظرافت رابطه دوسویه جنگ و انقلاب را محل توجه قرار می‌دهد. به زعم وی این نسبت فزاینده است و درش اهمیت انقلاب دایما در حال افزایش یافتن است. ارنست وابستگی متقابل جنگ و انقلاب را پدیداری تازه نمی‌داند ولی در ادامه تصریح می‌کند که «از هنگامی که انقلاب وجود داشته این رابطه بوده است» (آرنست، ۱۷: ۱۳۹۷) «به نظر آشکار است که تلاش برای تعمیم دادن مفهوم انقلاب‌های نظام‌برافکن به گذشته‌های بسیار دور، به بن‌بست خواهد رسید»^{۱۹} (هابسبام، ۱۴۳: ۱۳۷۶).

۵. نتیجه‌گیری

مفهوم انقلاب از جمله مفاهیم بنیادینی است که در هر بار با آن چهره ژانوسی، که از ابتدای این پژوهش تلاش شد تا نشان داده شود، در اکنون ما ظهور و بروز می‌یابد. اگر نگوئیم تنها دست‌کم مهم‌ترین خواست نویسندگان مقاله این بوده است که از شدت بداهت مفهوم انقلاب بکاهند و نشان دهند که مفهوم انقلاب چونان که به راحتی استفاده می‌شود، چندان بی‌چم‌وخم نبوده است. تلاش برای بحرانی‌سازی این مفهوم و نشان دادن سیر تحول مفهومی انقلاب، به مقصود نشان دادن این امر است که مفهوم انقلاب در هر دقیقه تحلیلی خود عناصری را از وجه تاریخی در دل خود ورنم نهاده است و هر بار که ما این مفهوم را به کار می‌بریم، عملاً تمامی این عناصر و لحظه‌های تاریخی را فرامی‌خوانیم تا بر حسب مقضیات نیروهای متقاطع که اکنون ما را شکل داده‌اند، یاری‌گر ما باشند و امکانات نویی در صورت‌بندی هر لحظه فراروی ما بگسترند. انقلاب از دسته مفاهیمی است که با خود چنان نیروی انقلابی‌ای دارند که با اطلاق بر پدیداری اجتماعی عملاً می‌توانند به آن شکل دهند و ظهور و بروز آن را دست‌کم تا حدی مشخص نمایند.

تاریخ مفهوم اساساً چونان که کوزلک نیز با ارجاع به هگل مدنظر دارد، نحوی از مصادره و اصطلاحاً «از آن خود ساختن» است. نمی‌توان تاریخ مفهومی را به کار گرفت مگر که اکیسوم‌های نظری سیاسی مشخصی داشته باشیم، یعنی تصور ما بر این است که هر نحوی از مواجهه تاریخ مفهومی مواجهه‌ای در بنیاد خود سیاسی است.

انقلاب در بادی امر اساساً در بستری کیهان‌شناختی-زیست‌شناختی (Cosmobiological) متعین می‌گردد؛ و همین مهم پیوندی وثیق با دلالت‌های الهیاتی برای این مفهوم می‌تراشد. خصوصاً می‌بایست در نظر داشت که اساساً مفاهیمی مثل عصیان، طغیان و یا حتی سرکشی در

لحظاتی بنیادین دارای دلالت‌های عمیقا الهیاتی هستند^{۱۰}؛ و البته چونان که نشان دادیم در دقیقه انتشار کتاب کوپرنیکوس نیز این واژه در وسط گفتاری با کلیسا جلوه‌گر می‌شود. مفهوم انقلاب اساسا با معنایی چرخه‌ای تاسیس می‌یابد و رفته‌رفته در همین زمینه معنایی به زبان سیاست ورود می‌کند و در کشاکش با واقعیت‌های سیاسی-اجتماعی دلالت‌های جدیدی یافته، و چونان که کوزلک طرح می‌نماید، انقلاب در مقام مفهومی بنیادین از حدود قرن هجدهم به وجهی میل به آینده یافت و از آن معنای بازتفسیر گذشته و یا نحوی از حرکت قفانگرا نه رفته‌رفته فاصله گرفت.

از نظر کوزلک، اگر که انقلاب فرانسه را گاه‌ها به عنوان رخداد آغازین عصر مدرن تلقی می‌کنند، به خاطر این است که همان مفهوم انقلاب که تغییر چهره داده، با دو ویژگی متمایز خود خیلی هم مدرن است. اولاً، انقلاب به جای دلالت بر دوران و چرخه، در معنای فعلی خود جدیداً در معنای نوعی گسست تکین درک می‌شود، نوعی انقطاع ایجاد کردن به خاطر آینده‌ای که هنوز تحقق نیافته و از این نظر گشوده است. کوزلک می‌نویسد (۴۶، ۴۷: ۱۹۸۵) که از عصر روشنگری «انقلاب بدیهتا به وضعیت یا امکان‌های معین بازگشت نداشته است، بلکه از ۱۷۸۹ دلالت بر حرکت رو به جلو در پی آینده‌ای نامعلوم داشته است». دوم هم اینکه با کنده‌شدن از معانی طبیعی‌ای که در کاربردهای قدیمی‌تر این مفهوم وجود داشت، مفهوم انقلاب به چیزی دست می‌یازد که کوزلک آن را وضعیت «فراتاریخی» [metahistorical] می‌خواند. انقلاب علاوه بر اشاره صرف به رخداد‌های درون زمان (برای نمونه انقلاب فرانسه در ۱۷۸۹)، به شکل خود زمان نیز اشاره می‌کند-خط پیشرفتی ذاتا نامتقارن، که در آن زمان حال در اوج گذشته‌ای قرار دارد که برای همیشه رفته است و آینده‌ای که هنوز ناشناخته است. پس، انقلاب «جایگاهی استعلایی می‌یابد؛ این بدل به اصل تنظیم‌کننده دانش، و همچنین تعیین‌کننده برای همه کسانی است که دامنه‌شان به انقلاب کشیده شده است». مفاهیم در زمینه تاریخی خود، محل تقاطع جریان‌های مختلفی از نیرو هستند که در شکل تعین مفهوم به یکدیگر رسیده‌اند. بنابراین، نمی‌توان متصور بود که پروبلماتیک نویی از نیرو در مقام مفهوم انقلاب متعین نگردد، کما که چنین نبوده و چنین هم نخواهد ماند.

پی‌نوشت‌ها

۱. این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد آقای مهدی پنجعلی پور کاکرودی [نویسنده مسئول] به راهنمایی آقای دکتر رضا نجف‌زاده است که در دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی دفاع شده است.

۲. در فرهنگ لغات لاتینی واژگان به مصدر ضبط نمی‌شوند و صیغه اول حال نوشته می‌گردد. لغت *revolutio* صیغه نخست صرف فعل *revolvere* است. این لغت به زبان فرانسه نیز ورود کرد و به شکل *revolucion* ضبط گردید. امروزه این لغت در فرانسوی به ضبط *révolution* مستعمل است.

۳. در دانشنامه بریتانیکا این مفهوم را با مفهوم ارسطویی تغییرات چرخه‌ای در اشکال حکومت مرتبط می‌داند، ولی پرواضح است که برگرفتن استعاره‌ای از جایجایی‌های سماوی و افلاک قابل قیاس با معنایی که امروزه، در دوران مدرن، از آن استنباط می‌شود نیست.

4. universal history, pragmatic history, critical history, specialized history.

5. Translators of The Politics who have done this include; B. Jowett (Clarendon Pr., Oxford, 1885); W.D. Ross (Clarendon Pr., Oxford, 1921); F. Susemihl & R.D. Hicks (Macmillan, London, 1894); and Sinclair (1962).

۶. دانشمند لهستانی-آلمانی که نظریه خورشید مرکزی منظومه شمسی را بسط داد. نظریه‌ای که برخلاف کیهان‌شناسی کلیسا زمین را مرکز کاینات تلقی نمی‌کرد و خورشید را مرکز منظومه شمسی تلقی می‌کرد و سایر سیارات از جمله زمین به دور آن در گردش‌اند.

۷. صالح نجفی این عبارت را به «انقلابات فلکی» برگردانده است.

۸. پارلمانی که شخصی به نام سرهنگ تامس پراید پاکسازی نمود و ۶۰ نماینده درش باقی ماندند، پراید با همان ۶۰ نماینده چارلز اول -پادشاه آن کشور- را به محاکمه کشاند و در سی ژانویه ۱۶۴۹ حکم به اعدامش داد، و سرانجام به دست کرامول منحل اعلام شد.

۹. عنوانی که بایست از برای تمایز قایل شدن میان شورش‌های ۱۶۴۰ تا انقلاب شکوهمند ۱۶۸۸ استفاده نمود.

۱۰. باید یادی از نگاه پولیبیوس هم کرد که در دل همین منطق دریاب «حرکت از فروپاشی موناشرسی و اریستوکراسی از طریق یک جمهوری دموکراتیک و رسیدن به دیکتاتوری نظامیان و درنهایت به ناگزیر بازگشت به موناشرسی» می‌گفت. پولیبیوس در آثار خود از *Politeion anakuklosis* استفاده می‌کرد که به معنی دور یا چرخه معینی که امور بشری به علت آنکه همیشه از کرانی به کران دیگر می‌رود، در دامنه آن محدود می‌گردد.

۱۱. در متن‌های سیاسی دوره مشروطه از لفظ «انقلاب مجلل» برای آن به کار رفته است. برای اطلاعات بیشتر به کتاب اندیشه و سیاست در ایران قاجار نوشته استاد غلامحسین زرگری نژاد انتشار یافته در نشر نگارستان اندیشه مراجعه نمایید.

۱۲. در تاریخ انگلستان وقایع سال‌های ۹-۱۶۸۸ که به برکناری جیمز دوم و سلطنت ویلیام و مری انجامید بدین نام خوانده می‌شود. از جمله دلایلی نیز که از لفظ شکوهمند برای آن به کار بردند می‌توان به این مسئله اشاره کرد که این از تمام آنچه به مثابه جنگ داخلی قلمداد می‌شد جداست و تنها تغییر بنیادین در حاکمیت‌هاست.

13. The Tenure of Kings and Magistrates.

۱۴. جنگ داخلی اول انگلستان (۱۶۴۲-۱۶۴۶) نخستین دوره از جنگ‌های داخلی انگلستان است که حاصل درگیری سیاسی و نظامی میان سلطنت‌خواهان و پارلمان‌گرایان در انگلستان بود. جنگ داخلی دوم (۱۶۴۸-۱۶۴۹) و جنگ داخلی سوم (۱۶۴۹-۱۶۵۱) پی‌آمد همین جنگ‌اند.

۱۵. برای تدقیق بیشتر به دانشنامه مک‌گیل و دانشنامه بریتانیکا در مدخل انقلاب مراجعه شود.

۱۶. این لفظ را شاید بتوان به «تبدل امور» و «تبدیل اشیاء» برگرداند.

۱۷. در معنای «تبادل قابل توجه چیزها» نیز در متن به کار رفته است. به ضبط لاتینی بدین گونه است:

«insignis nostra rerum commutatio»

۱۸. روایت دیگری در باب لفظ «انقلاب» نیز وجود دارد که تکیه بر این گزاره دارد که «این لغت تقریباً نیمه قرن چهاردهم میلادی است که به معنی «یک لحظه تغییر بزرگ در امور» مورد استفاده قرار می‌گیرد.» که روایت قابل تکیه‌تر برحسب تواتر همان روایتی است که در متن آمده است.

۱۹. هابسبام در ادامه این گفته خود چنین می‌آورد که «این نظر که گذار از دوره باستان به فیودالیسم ناشی از انقلاب بردگان بوده است (یعنی نظری که بر حسب اتفاق در متون مارکس یا لنین نیز هیچ گواهی در تاییدش نمی‌توان یافت) از مارکسیسم شوروی کنار گذاشته شد. اگر کاربرد واژه انقلاب در مورد چنین دوره‌های ارزش و معنا داشته باشد باید با احتیاط بسیار آن را به کار برد.»

۲۰. رجوع شود به آیه ۱۷، سوره نازعات.

کتاب‌نامه

- ارنت، هانا، ۱۳۹۷، انقلاب‌ها، ترجمه عزت‌الله فولادوند، نشر خوارزمی
- حسینی بهشتی، سید محمدرضا، ۱۳۷۹، فرانسیس بیکن و بحران طبیعت، فصلنامه فلسفی، ۱۵۸-۱۷۰
- نجفی، صالح، ۱۳۹۷، شعله امید برای بهروزی همگان، منتشر شده در سایت اعتماد
- کسرایی، محمدرسالار (۱۳۸۹)، انقلاب: تحولات مفهومی یک واژه، دانشنامه علوم اجتماعی، دوره ۱، شماره ۳، بهار
- کوزلک، راینهارت، ۱۴۰۱، تاریخ مفهومی: بنیان‌های نوین نظریه تاریخ، ترجمه عیسی عبدی، نشر فرهامه
- کوزلک، راینهارت، ۱۴۰۱، مقدمه‌ای بر مفاهیم بنیادین تاریخی: تاریخ تحول مفهوم بحران، ترجمه بهنام جودی، گام نو
- میسن، دیوید، ۱۴۰۰، تاریخ مختصر اروپای مدرن: آزادی، برابری و همبستگی، ترجمه علی‌رضا عسگری و امید یعقوب زاده، نگارستان اندیشه
- نیکفر، محمدرضا (۱۳۸۸)، تاریخ مفهومی‌ها، سایت رادیو زمانه، قابل بازیابی در

<http://zamaaneh.com/pictures-new/Begriffsgeschichte.pdf>

هابسیام، اریک، ۱۳۷۶ و چاپ جدید ۱۴۰۱، عصر انقلاب، ترجمه علی اکبر مهدیان، نشر اختران
هلمز، الیور، ۱۳۹۸، مفهوم انقلاب و امر مدرن، ترجمه صالح نجفی، منتشر شده در سایت‌های شرق و تنز
یازدهم.

Berger, S. (2022). *History and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Boym, S. (1991). *Death in Quotation Marks: Cultural Myths of the Modern Poet*. London: Harvard University Press.

Calvin, J. *Institutes of the Christian Religion* (1536), trans. F.L.Battles, ed. J.T. McNeill (Westminster Pr., Philadelphia, 1960)

Farr, J. (1982). Historical Concepts in Political Science: The Case of "Revolution." *American Journal of Political Science*, 26(4), 688–708. <https://doi.org/10.2307/2110968>

Foucault M, 2003 "Society Must Be Defended": Lectures at the Collège de France 1975–1976, trans. David Macey. New York: Picador.

Foucault M, 2003 "Society Must Be Defended": Lectures at the Collège de France 1975–1976, trans. David Macey. New York: Picador.

Foucault M. (1994). *Dits et écrits : 1954-1988*. Gallimard.

Foucault, Michel, *Politics, Philosophy, Culture: Interview and Other Writings, 1977–1984*, ed. Lawrence D. Kritzman. New York: Routledge, 1988.

Glock, H., Kalhat, J. (2018). Linguistic turn. In *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Taylor and Francis. Retrieved 21 Mar. 2024, from <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/linguistic-turn/v-1>. doi:10.4324/0123456789-DD3600-1

G.W.F. Hegel, *The Philosophy of History With Prefaces by Charles Hegel and the Translator, J. Sibree*, 2001

Griewank, Karl, *Der Neutzeitliche Revolutionsbegriff* (weimar: 1955), Pp.171-182. Translated by Heinz Lubasz with permission of the publisher. Reprinted with permission of the Macmillan Company, New York, from *Revolutions in Modern European History*, Henz Lubasz(ed.)1966 by Heinz Lubasz. Pp.55-61

Goodwin, J. (1997). State-Centered Approaches to Social Revolutions: Strengths and Limitations of a Theoretical Tradition. In J. Foran (Ed.), *Theorizing Revolutions* (pp. 9-35). London and New York: Routledge.

Goodwin, Jeff. 1997. "The Libidinal Constitution of a High-Risk Social Movement: Affectual Ties and Solidarity in the Huk Rebellion, 1946 to 1954." *American Sociological Review* 62(1):53–69.

Göran, Therborn. (2008). Roads to Modernity: Revolutionary and Other. In J. Foran, D. Lane, & A. Zivkovic (Eds.), *Revolution in the Making of the Modern World* (pp. xiv-xvii). New York: Routledge.

تاریخ تحول مفهومی «انقلاب»... (مهدی پنجعلی پور کاکرودی و رضا نجف‌زاده) ۳۱

- Howell, P. A. (1985), *The Greek Experience and Aristotle's Analysis of Revolution in Revolution :A History of the Idea*, Edited By David Close, Carl Bridge, Routledge
- Kasprowicz, Karol, (2020), *Reflections on Historiography and Theory of Revolution*, *res historica* 50, 2020 , Doi:10.17951/rh.2020.50.417-460
- Koselleck, R. (2002). *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*. Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503619104>
- KEVIN SHARPE, *Rebranding Rule: The Restoration and Revolution Monarchy, 1660-1714*, Yale University Press, 2013
- Koopman, Colin, 2011, *Rorty's Linguistic Turn: Why (More Than) Language Matters to Philosophy*, *Contemporary Pragmatism*, Vol. 8, No. 1 (June 2011), 61–84
- Koselleck, R. (2002). *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*. Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503619104>
- Koselleck, Reinhart. 1985. "Historical Criteria of the Modern Concept of Revolution." In *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, 39–54. Cambridge, MA: MIT Press.
- KOSELLECK, R., & Tribe, K. (2004). *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Columbia University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7312/kose12770>
- Hatto, A. (1949). "Revolution": An Enquiry Into the Usefulness of an Historical Term. *Mind*, 58(232), 495–517. <http://www.jstor.org/stable/2250878>
- PLATO, *Timaeus and Critias (Oxford World's Classics)*, Translated by ROBIN WATERFIELD With an Introduction and Notes by ANDREW GREGORY, Oxford, 2008
- Quentin Skinner, 'Meaning and understanding in the history of ideas', *History and Theory*, 8 (1969), 3–53
- Rorty, Richard (1971), *The Linguistic Turn*, Chicago, University of Chicago Press. And see Richard Rorty (ed.), 1967. *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Wittgenstein, Ludwig (1961), *Tractatus Logico-Philosophicus*, trans. D. F. Pears & B. E. Mc Guinness, London, Routledge.